

CEPTEN YAPILAN EĞİTİM HARCAMALARININ HANE HALKI GELİRİNE MALİ YÜKÜ: TÜRKİYE İÇİN İSTATİSTİKSEL BİR ANALİZ¹

Doç. Dr. Seher Nur SÜLKÜ*

Doç. Dr. Zehra ABDİOĞLU**

ÖZ

Bu çalışmada TÜİK hane halkı bütçe anketlerinden yararlanılarak 2003 ve 2009 yılları itibariyle cepten eğitim harcamalarının hane halkı geliri üzerindeki mali yükü karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 2003'te hane halkının %9,7'sinin eğitim harcamaları gelirlerinin %5'inden fazla iken 2009'da hane halkının %15,5'inin eğitim harcamaları gelirlerinin %5'inden fazla gerçekleşmiştir. Cepten eğitim harcamalarının dağılımı incelediğinde üniversite harcamalarının payının 2003'te ortalama %9,21 iken 2009'da %24,13'e çıktığı belirlenmiştir. Hane reisinin eğitim düzeyinin yükselmesi, hanenin gelir seviyesinin artması, kente yerleşik olma, sosyo-ekonomik olarak gelişmiş bölgelerde yaşama ve hanede en az bir çocuğun 18 yaşından büyük olması durumlarının eğitim harcamalarının ağır mali yük riskini artırdığı görülmüştür. Ayrıca eğitim hizmetlerine erişim konusunda kırsal alanda yerleşikler ile yoksulların dezavantajlı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cepten eğitim harcaması, mali yük, özel eğitim harcamaları.

Jel Sınıflandırması: I21, I22, R20

FINANCIAL BURDEN OF OUT OF POCKET EDUCATION EXPENDITURES ON HOUSEHOLD'S BUDGET: STATISTICAL ANALYSIS FOR TURKEY

ABSTRACT

In this study, TurkStat household budget surveys 2003 and 2009 are employed in order to comparatively examine the financial burden of out of pocket education expenditures on household's budget. In 2003, 9.7% of households spend more than 5% of family income for education while in

¹Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) Kod No: 1027 olarak gerçekleştirilmiştir. KTÜ BAP Koordinasyon Birimi'ne teşekkürlerimizi sunarız. Çalışmanın her aşamasında görüş ve önerileri ile büyük katkılar sağlayan Prof. Dr. Rahmi YAMAK'a teşekkürlerimizi sunmayı bir borç biliriz. Ayrıca projenin işleyişinde her türlü sorunumuzla yakından ilgilenen Prof. Dr. Orhan AYDIN'a teşekkür ederiz. Çalışmanın birinci versiyonu Kuzey Kıbrıs, Gazi Mağusa Üniversitesi'nde Mayıs 2012'de gerçekleşen 13. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Konferansı'nda sunulmuştur. Kongre katılımcılarına faydalı önerilerinden dolayı teşekkür ederiz. Bu çalışmanın tüm sorumluluğu, hata ve eksikler yazarlara aittir.

*Gazi Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, nursulku@gazi.edu.tr

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, maras@ktu.edu.tr

2009 15.5% of households spend more than 5% of family income for education. When the distribution of out of pocket expenditure on education is considered it is observed that the share of university expenditure has reached to 24.13%, on average, in 2009 from 9.21% in 2003. It is seen that those households whose head has higher level of education, those living in urban area and those living in socio-economically more developed regions and those with adolescent greater than 18 years old have greater risk of having high out of pocket burdens. Furthermore, it is seen that those living in rural area and the poor have disadvantage of accessing to education services.

Keywords: *Out of pocket education expenditure, financial burden, private education expenditures.*

JEL Classification: *I21, I22, R20*

1.GİRİŞ

Eğitim, kişisel ve sosyal gelişmeyi sağlayarak ekonomik kalkınmaya ivme kazandıran, bilginin, becerinin ve toplumsal değerlerin bir kuşaktan diğer kuşağa geçmesini sağlayan bir süreçtir. Eğitime çağın gereklerine yanıt verecek biçimde yatırım yapılması tüm dünya ülkelerinin başta gelen sorumlulukları arasında yer almaktadır. Avrupa Birliği, Avrupa'nın dünyanın en rekabetçi, en dinamik ve bilgiye dayalı ekonomisi haline getirilmesini stratejik hedefi olarak belirlemiştir (Maastricht Bildirgesi, 2004). Türkiye, Avrupa Birliği Üyesi adayı olması sebebiyle ve bunun da ötesinde cumhuriyetinin kuruluşunun temel hedefi olarak “ilimde fende müreffeh ülkeler seviyesine gelmeyi” amaçlamıştır.

Bir ülke açısından eğitime yapılan yatırımların en önemli göstergesi şüphesiz o ülkenin bütçesinden eğitime ayrılan paydır. Ulusal bütçede eğitime ayrılan payın dünya ülkeleri ortalaması %15 iken Türkiye’de bu oran sadece %3 civarındadır (UNESCO, 2009). Ülkemizdeki düşük kamu harcamaları özel eğitim harcamaları ile karşılanmıştır (Kavak, 2010: 99; Ekinci, 2009: 122; Mete, 2005: 106; Kurt ve Aksoy, 2009: 5). Özel eğitim harcamalarının toplam eğitim harcamalarındaki oranı (%35) birçok OECD ülkesinin çok üstünde (örneğin, Finlandiya %2, Fransa %7, ABD %19) gerçekleşmiştir (Dünya Bankası, 2005a; Dünya Bankası, 2005b).

Ülkemizde dersane eğitimi ilköğretimden liseye kadar üniversite kazanmak için bir gereklilik haline gelmiştir. Literatürde, cepten eğitim harcamaları (CEH) kalemlerinden en çok özel dersane harcamalarına yer verilmiş ve özellikle de özel dersane tercihleri üzerinde durulmuştur (Tansel ve Bircan, 2005-2006; Gurun ve Millimet, 2008; Bakış, Levent, İnsel ve Polat, 2009). Tansel ve Bircan (2005), 2002 yılı üniversiteye giriş sınavına başvuru anketlerinden yararlanarak anne babanın eğitim düzeyinin ve ailenin gelirinin dersane tercihleri üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bir diğer çalışmada Tansel ve Bircan (2006), 1994 yılı hane halkı (HH) harcama anketlerinden yararlanarak yüksek gelirli ve yüksek düzeyde eğitime sahip anne babanın bulunduğu HH'nin özel dersanelere daha fazla kaynak ayırdığını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra Gurun ve Millimet (2008), 2002 yılı yüksek öğretim anketlerinden yararlanarak yüksek gelir düzeyi, anne babanın yüksek eğitimi olması,

internete erişim ve daha az sayıda kardeşe sahip olma durumlarının öğrencilerin özel derslere tercihlerini pozitif etkilediğini vurgulamışlardır. Kurt ve Aksoy (2009) ile Ekinci (2009) belirli üniversitelerde okuyan öğrencilere uygulanan anketleri kullanarak eğitim harcamalarına ilişkin çıkarımlarda bulunmuştur. Kurt ve Aksoy (2009), devletin eğitim için yaptığı harcamalar ile veliler tarafından karşılanan özel harcamaları dikkate alarak bir öğrencinin bireysel eğitim harcamasının devletin sağladığı eğitim harcamasının çok üzerinde olduğunu tespit etmişlerdir. Aynı şekilde Ekinci (2009), üç üniversitede gerçekleştirdiği anket çalışmalarıyla üniversiteye hazırlık aşamasında hemen hemen tüm öğrencilerin üniversiteye hazırlık harcaması yaptığını ve bu harcamaların aile bütçesi içerisinde büyük bir yer tuttuğunu saptamıştır.

Bu gerçekleri göz önünde bulundurduğumuzda eğitim için yapılan özel harcamaların HH'ye olan maddi yükünün incelenmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Fakat, literatürdeki çalışmalar sadece belli bir eğitim seviyesini (Kurt ve Aksoy, 2009; Ekinci, 2009) veya belli bir eğitim harcaması kalemini (Tansel ve Bircan, 2005-2006; Gurun ve Millimet, 2008; Bakış vd., 2009) değerlendirmiştir. Türkiye'de cepten yapılan tüm eğitim harcamalarının HH'nin geliri üzerindeki ağır mali yük riskini analiz eden bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı literatürdeki bu açığı kapamaktır.

Çalışmamızda TÜİK 2003 ve 2009 HH bütçe verileri karşılaştırmalı olarak incelenerek, eğitim harcamalarının hanenin gelirinde neden olduğu yükün yıllar itibarıyla ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmamızda CEH'in ağır bir mali yüke sebep vermesi ihtimali HH'nin sosyo-ekonomik özellikleri göz önünde bulundurularak detaylı analiz edilmiştir. Ayrıca CEH'in alınan öğretim düzeyine göre dağılımı ve eğitim hizmetlerine erişim konuları da incelenmiştir.

Makalenin düzeni şu şekildedir: Çalışmanın amacının ve literatüre katkısının belirtildiği 'Giriş' bölümünü takip eden bölümlerde öncelikle analizlerimizde kullanılan yöntem ve veri seti tanımlanmıştır. Daha sonra bulgulara yer verilmiştir. Sonuç bölümünde bulgularımız değerlendirilmiştir. Bu bölümde çalışmaya ilişkin sonuçların literatüre katkısı ve politika önerileri de irdelenmiştir.

2. YÖNTEM VE VERİ SETİ

2.1. Analizin Yöntemi

Kişinin eğitim harcamalarından dolayı maruz kaldığı mali yük, HH'nin her seviyedeki eğitim ürünlerini ve hizmetlerini sağlamak için cepten yaptıkları harcamaların yine HH'nin gelirine oranı olarak tanımlanmıştır. Analizimize en az bir öğrenci bulunan veya toplam eğitim harcaması sıfırdan büyük olan haneler dahil edilmiştir. 2003 ve 2009 yıllarında bu tanıma uyan hanelerin tüm HH sayısına oranı %54 civarındadır. Çalışmada öncelikle CEH'in HH'nin geliri içindeki ağırlığının belirlenmesi amacıyla cepten harcaması (CEHY) hesaplanmıştır. Eğitim hizmetlerinin mali yükü, HH'nin eğitim ürünlerine ve hizmetlerine ulaşabilmek için cepten yaptıkları tüm harcamalardır.

Çalışmada, hanenin eğitim harcamalarından dolayı maruz kaldığı mali yük, HH'nin eğitim ürünlerine ve hizmetlerine ulaşabilmek için CEH'in, yine HH'nin gelirine oranı olarak tanımlanmaktadır:

$$\text{Cepten Harcama Yüğü (CEHY)} = \frac{\text{Hanehalkının yıllık tüm cepten eğitim harcamaları}}{\text{Hanehalkının yıllık toplam geliri}}$$

Çalışmada mali yük hesaplanırken aile üyelerinin finansal kaynaklarını kendi aralarında paylaştıkları varsayımı yapılarak HH'nin CEH'i ve HH'nin gelir düzeyi değerlendirilmeye alınmıştır. Aile üyelerinin finansal kaynaklarıyla ilgili olarak yapılan varsayım Türk aile yapısı düşünüldüğünde gerçekçi bir yaklaşımdır.

Literatürde belli bir harcama kaleminin HH'nin gelirine oranının %5, %10 veya %20'yi geçmesi, ağır mali (finansal) yük olarak adlandırılmaktadır (Wyszewianski, 1986: 382; Berki, 1986: 139; Xu, Evans, Kawabata, Zeram dini, Klavus ve Murray, 2003: 112; Banthin, Cunningham ve Bernard, 2008: 189). Literatürde bu tanımlamanın çoğunlukla HH'nin sağlık harcamalarının mali yükünü inceleyen çalışmalarda kullanıldığı görülmüştür. Bilindiği üzere beşeri sermayenin iki temel unsuru sağlık ve eğitim harcamalarıdır (Romer, 1986; Mankiw, Romer ve Weil, 1992; Kibritçioğlu, 1998). Eğitim ve sağlık, devletin etkin, adaletli ve hakkaniyetli bir şekilde sunmak zorunda oldukları sosyal haklardır. Dolayısıyla, biz bu çalışmamızda Türkiye'deki eğitim sektörü için ilk kez ağır mali yük tanımlamasını uygulamaktayız.

Çalışma kapsamında 2003 ve 2009 yılları için karşılaştırmalı olarak HH CEH'in ağır mali yük olma ihtimali hanenin tipi, gelir düzeyi, hane reisinin eğitim seviyesi, kır-kent ayrımı ve yaşanılan coğrafik bölge gibi temel sosyo-ekonomik göstergeler göz önünde bulundurularak detaylı olarak incelenecektir. Analizimizde, CEH'in alınan öğretim düzeyine göre dağılımı ve eğitim hizmetlerine erişim konuları da değerlendirilecektir. Çalışmada, 2003 ve 2009 yılları itibarıyla karşılaştırmalar için t-testi uygulanmış ve kullanılan standart hata terimleri, kompleks anket dizaynına göre düzeltilmiştir. Analizlerde SPSS versiyon 18 ve Matlab programları kullanılmıştır.

2.2. Analizin Veri Seti

Bu çalışmada 2003 ve 2009 TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri (HBA) verileri kullanılmıştır. HBA, hanelerin sosyo-ekonomik yapıları, yaşam düzeyleri, tüketim kalıpları hakkında bilgi veren ve toplumun ihtiyaçlarının belirlenmesi, kullanılabilir gelirin haneler ya da fertler arasında ne şekilde dağıldığının bilinmesi ve uygulanan sosyo-ekonomik politikaların geçerliliğinin test edilmesi amacıyla kullanılan en önemli kaynaklardan biridir. 2003 HBA'da 1 Ocak-31 Aralık tarihleri arasında bir yıl için toplam 25.920 HH'ye anket uygulanmıştır. 2009 HBA ise 1 Ocak- 31 Aralık tarihleri arasında bir yıl süre ile her ay değişen aylık toplam 1.050, yıllık toplam 12.600 örnek HH ile uygulanmıştır.

HBA'da Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan tüm HH fertleri kapsama alınmıştır. Ancak çalışmada kurumsal nüfus olarak tanımlanan yaşlılar evi, huzur evleri, hapishane, askeri kışla, özel nitelikli hastane, otel, çocuk yuvalarında bulunan nüfus ile uygulama zorluğundan dolayı göçer nüfus kapsam dışı tutulmuştur.

2003 HBA'da kapsanan toplam HH sayısı 25.920'dir ve bu hanelerin 25.764'ü ankete cevap vermiştir. Nüfus örneklem sayısı ise 107.614'tür. Anket sonuçlarının ülkedeki tüm nüfusu sağlıklı bir şekilde temsil etmesi için, TÜİK faktör ağırlıklarını oluşturmuştur. Bu ağırlıklar kullanıldığında 2003 yılında Türkiye'deki tüm HH sayısı 16.744.495 ve nüfus 69.195.566'dır. Aynı şekilde 2009 HBA'da kapsanan toplam HH sayısı 12.600'dür ve bu hanelerin 10.046'sı ankete cevap vermiştir. Nüfus örneklem sayısı ise 38.453'tür. Faktör ağırlıkları kullanıldığında 2009 yılında Türkiye'deki tüm HH sayısı 18.427.322'dir.

Bu çalışmada HBA'da yer alan tüm haneler analize dahil edilmemiştir. Bir hanenin analize dahil edilebilmesi için hanede eğitim gören birey sayısının en az bir olması veya o hanedeki bireylerin toplam eğitim harcamasının sıfırdan büyük olması şartı dikkate alınmıştır.² 2003 yılı HBA'da bu koşulu sağlayan 14.047 HH analizlerimizde incelenmiştir.³ TÜİK faktör ağırlıkları kullanıldığında bu 14.047 hane Türkiye çapında 9.111.458 haneyi temsil etmektedir. Başka bir ifade ile 2003 yılında Türkiye'de hanede eğitim gören bireylerin olduğu hanelerin tüm HH sayısına oranı %54,41'dir $((9.111.458/16.744.495)*100)$. 2009 yılı HBA'da bu koşulu sağlayan 5.513 HH analizlerimizde incelenmiştir.⁴ TÜİK faktör ağırlıkları kullanıldığında bu 5.513 hane Türkiye çapında 9.940.309 haneyi temsil etmektedir. Başka bir ifade ile 2009 yılında Türkiye'de eğitim gören bireylerin olduğu hanelerin tüm HH sayısına oranı %53,94'tür $((9.940.309/18.427.322)*100)$. Yani Türkiye'deki hanelerin yarısından fazlasında eğitim gören en az bir birey bulunmaktadır.

TÜİK, HBA'da eğitim harcamalarını okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, ortaöğretim sonrası ve üniversite öncesi eğitim, yüksek eğitim, diğer eğitim hizmetleri ile düzeyi belirlenemeyen eğitim programları (bilgisayar, kursu, yabancı dil kursu, müzik ve resim kursu), sınav form ücretleri ve özel ders ücretleri ile ilgili harcamalar şeklinde sınıflandırmaktadır.

HBA'da HH tüketim harcamaları aylık bazda verilmektedir. Dolayısıyla, çalışmada bir hanenin yıllık toplam eğitim harcamasını hesaplamak için beş sınıf altında verilen harcamalar toplanıp 12 ile çarpılarak yıllık değerlere ulaşılmıştır. HH kullanılabilir gelir verisi HBA'da yıllık olarak verildiği için CEHY hesaplamalarında bu değişken kullanılmıştır. Ayrıca 2003 değerleri YTL'ye dönüştürülmüştür.

²2003 HBA verilerini değerlendirirken bir hanede eğitim gören birey olup olmadığına karar vermek için TÜİK tarafından tanımlanan öğrenci, kurs, kreş, paralı okul ve etüt göstergelerinin '1' değerini aldığı haneler seçilmiştir. 2009 HBA verilerinde kurs, kreş, paralı okul ve etüt göstergeleri yer almamaktadır. Sadece öğrenci değişkenine yer verilmiştir. Dolayısıyla öğrenci değişkeninin '1' değerini alması durumu seçilmiştir. Fert bazında tanımlanan veri Matlab programı kullanılarak hane halkı bazına çevrilmiştir.

³Bu tüm hane halkı sayısının yaklaşık %54,5'ini $((14.047/25.764)*100)$ oluşturmaktadır.

⁴Bu tüm hane halkı sayısının yaklaşık %54,88'ini $((5.513/10.046)*100)$ oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında CEHY 2003 ve 2009 yılları için gelir düzeyine göre de analiz edilmiştir. TÜİK'in gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan aylık yoksulluk sınırları kullanılarak yıllık yoksulluk sınırları oluşturulmuştur.⁵ Eğer hanenin yıllık harcanabilir geliri yoksulluk sınırından (YS) küçük ($\text{gelir} < \text{YS}$) ise hane yoksul olarak değerlendirilmiştir. Eğer $\%100 \text{ YS} < \text{gelir} < \%200 \text{ YS}$ aralığında ise hanenin düşük gelir grubunda, eğer $\%200 \text{ YS} < \text{gelir} < \%400 \text{ YS}$ aralığında ise orta gelir grubunda ve eğer $\text{gelir} > \%400 \text{ YS}$ ise yüksek gelir grubunda yer aldığı kabul edilmiştir (Banthin ve Bernard, 2006: 2716).⁶

TÜİK 2009 HBA veri setinde HH'nin yaşadığı il belirtilmemiştir. Bu bilgi sadece 2003 HBA veri setinde bulunmaktadır. Çalışmada, CEHY'nin bölgelere göre değişimini incelerken TÜİK 2003 HBA veri setinde yer alan İstatistiki Bölge Birimi Düzey1 bölge kodları kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmada CEHY gelir yüzdelerine, hane tipine, gelir düzeyine, hane reisinin eğitim durumuna, kır-kent ayrımına, yaşanan bölgeye, öğretim düzeyine ve eğitim hizmetlerine erişim durumlarına göre detaylı olarak incelenmiştir.

3.1.CEH Yüğü

Tablo 1'de CEHY, 2003 ve 2009 yılları için verilmiştir. Tablodan görüldüğü üzere, 2003 yılında hanesinde eğitim gören bireylerin olduğu HH'nin ortalama geliri 11.586 TL iken CEH ortalama 318 TL'dir. Bu hanelerin $\%9,7$ 'sinin eğitim harcamaları hane gelirlerinin $\%5$ 'inden fazladır. Yine bu hanelerin $\%5,2$ 'sinin eğitim harcamaları hane gelirinin $\%10$ 'undan yüksek gerçekleşmiştir. CEHY'nin $\%20$ 'den fazla olduğu haneler ise tüm örneklemin $\%2,2$ 'sini oluşturmaktadır. 2009 yılında eğitim gören en az bir kişinin bulunduğu HH'nin ortalama geliri 24.054 TL iken eğitim için CEH ortalama olarak 705 TL'dir. 2009 yılı itibariyle elde edilen ortalama hane geliri ve CEH önemli düzeyde 2003 yılındaki gelir ve harcamalardan farklılık arz etmektedir. 2009 yılında HH'nin $\%15,4$ 'ünün eğitim harcamaları hane gelirlerinin $\%5$ 'inden fazla iken aynı hanelerin $\%6,4$ 'ünün harcamaları hane gelirlerinin $\%10$ 'undan fazladır. Son olarak 2009 yılında hanelerin $\%1,78$ 'inin eğitim harcamaları hane gelirlerinin $\%20$ 'sinden fazladır.

Tablo 1'de nominal değerler incelenmiştir. Fakat çalışmada ayrıca reel harcama değerleri de incelenmiştir. 2003 baz yıllık tüketici fiyatları endeksine (TÜFE) göre hanesinde eğitim gören bireylerin bulunduğu HH'nin ortalama reel geliri 2003 yılında 11.586 TL iken 2009 yılında 14.638

⁵ TÜİK yoksulluk sınırlarını en fazla 10 kişilik hane halkı için vermektedir. Örnekleminizde 10'dan büyük hane halkı sayısı 183.467'dir ve tüm örneklemin sadece $\%2$ 'sini oluşturmaktadır. Üstelik bunların sadece $\%1,4$ 'ünün CEHY hanenin gelirinin $\%5$ 'inden fazladır ve CEHY $\%10$ 'dan fazla olan hanelerin yüzdesi ise sıfırdır. Dolayısıyla hane halkı sayısı 10'dan büyük olan haneler analiz dışında bırakılmıştır. Bu durum analiz sonuçlarını etkilememektedir.

⁶ Çalışmada düşük gelirli hane halkı sayısı resmi tahminlerden yüksek çıkmasına rağmen Türkiye'nin yoksulluk tahminleri için geçerli bir aralıkta gerçekleşmiştir. TÜİK'e göre nüfusun $\%18,6$ 'sı yoksulluk sınırının altındadır. Dünya Bankası'na göre 2003'te nüfusun $\%29,6$ 'sı yoksulluk sınırının altındadır. ATO'ya (Ankara Ticaret Odası) göre nüfusun yüzde 74'ünün aylık geliri yoksulluk sınırının altındadır.

TL'dir. HH'nin ortalama gelir ve eğitim için yaptıkları harcamalar reel olarak karşılaştırıldığında 2003 yılına göre 2009 yılında özellikle de eğitim için gerçekleştirilen reel harcamalar %26,34 artmıştır ve bu artış istatistiki olarak anlamlıdır. Aynı şekilde bu hanelerin eğitim için gerçekleştirdikleri reel harcamalar 2003 yılında 318 TL iken 2009 yılında 429 TL'dir⁷.

Tablo 1. CEH Yüğü

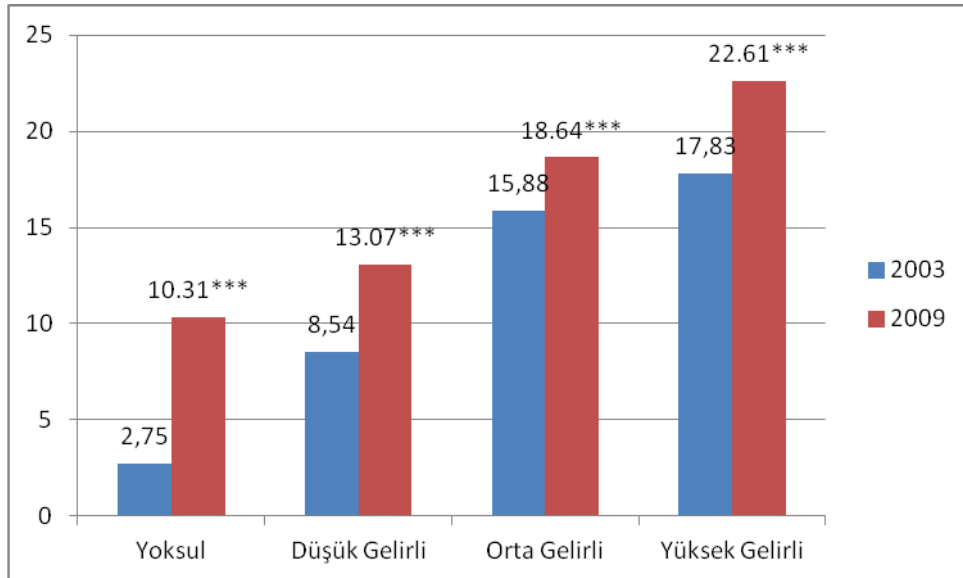
Yıl	Gözlem (HH Sayısı)(N)	HH Geliri (HHG)	HH'nin CEH (HHCEH)	CEHY %5'ten fazla olan hanelerin yüzdesi (CEHY %5↑)	CEHY %10'dan fazla olan hanelerin yüzdesi (CEHY %10↑)	CEHY %20'den fazla olan hanelerin yüzdesi (CEHY %20↑)
2003	9.111.458	11.586 (153)	318 (30)	9,68 (0,29)	5,23 (0,22)	2,16 (0,15)
2009	9.940.309	24.054*** (333)	705*** (33)	15,47*** (0,56)	6,40*** (0,38)	1,78 (0,21)

Standart hatalar parantez içinde belirtilmiştir. t-testi referans grupla (2003) istatistiki olarak anlamlı farklılığı belirtmektedir: **p<0,05 ve ***p<0,01

3.2. Gelir Seviyesine Göre CEH Yüğü

HH'nin CEH yükünün %5'ten yüksek olması durumu HH gelir seviyesine göre Grafik 1'de incelenmiştir. Şöyle ki, 2003 yılında yoksul HH'nin %2,75'inin eğitim harcamaları hane gelirlerinin %5'inden fazla iken 2009 yılında yoksul HH'nin %10,31'inin eğitim harcamaları hane gelirlerinin %5'inden fazladır. Benzer şekilde eğitim harcamalarının ağır bir yük olma ihtimalinin 2003'ten 2009 yılına geçerken tüm gelir seviyelerindeki haneler için arttığı görülmektedir.

Grafik 1. CEH Yüğü'nün >%5 Olması Olasılığının Gelir Düzeyine Göre İncelenmesi

t-testi referans grupla (2003) istatistiki olarak anlamlı farklılığı belirtir: * p<0,10, **p<0,05 ve ***p<0,01

⁷ Kullanılabilir gelir ve harcama değerleri (2003=100) baz yıllık TÜFE kullanılarak reel hale getirilmiştir. 2009 yılında ilgili endeks 164,32 değerini almaktadır. TÜFE rakamları TÜİK'in "1923-2010 İstatistik Göstergeler" isimli yayımından elde edilmiştir.

Sonuçlara göre hem 2003 hem de 2009 yıllarında yoksul hanelerde CEH'in düşük olduğu, fakat hanenin geliri artarken CEHY'nin arttığı görülmektedir. 2003 yılı ile karşılaştırıldığında 2009 yılında yoksul ve düşük gelirli hanelerin CEHY'sinin oldukça arttığı dikkatleri çekmektedir. Yüksek gelirli aileler itibariyle eğitim için yüklenen mali yükün oldukça yüksek olduğu da grafikten izlenmektedir. 2009 yılı ortalamalarının 2003 yılı ortalamalarından önemli derecede farklılık arz ettiği t-testleri ile belirlenmiştir.⁸

3.3. Hane Reisinin Eğitim Durumuna Göre CEH Yüğü

Tablo 2, hane reisinin eğitim düzeyine göre üstlenilen harcama yükünün dağılımını göstermektedir. Öncelikle 2003 ile 2009 yılı sonuçlarını karşılaştırdığımızda, hane reisinin eğitim seviyesi ne olursa olsun 2009 yılında eğitim harcamalarının mali yüke sebep olma ihtimalinde istatistiki olarak anlamlı artışlar olduğu görülmüştür. Örneğin, 2003 yılında reisi okur-yazar olmayan hanelerin %3,20'sinin eğitim harcamaları hane gelirinin %5'inden fazla iken 2009 yılında bu hanelerin oranı %8,58'e çıkmıştır.

Tablo 2. Hane Reisinin Eğitim Durumunun CEH Yüğüne Etkisi

Hane reisinin eğitim durumu	2003		2009	
	N	CEHY %5↑	N	CEHY %5↑
Okur-yazar değil	434.441	3,20 (0,71)	492.119	8,58 (2,06)**
Okur-yazar olup bir okul bitirmedi	363.063	5,47(1,04)	414.860	5,84 (1,71)
İlkokul	4.641.205	6,76 (0,35)	4.764.774	11,53(0,71)***
İlköğretim	2.212	7,17 (7,61)	25.344	7,34(7,20)
Ortaokul	1.060.676	10,50 (0,92)	1.135.363	15,91 (1,76)***
Orta dengi meslek	37.634	11,65 (5,21)	15.877	20,84 (16,73)
Lise	1.296.414	12,50 (0,90)	983.215	24,58 (2,19)***
Lise dengi meslek	352.304	18,57 (1,83)	895.903	17,94 (1,93)
2 yıllık yüksekokul	170.551	15,13 (2,41)	380.073	22,76 (3,35)*
4 yıllık yüksekokul, fakülte	683.152	22,18 (1,55)	746.100	28,13 (2,47)**
Yüksek lisans, doktora	69.806	19,98 (4,62)	86.677	42,67 (8,76)**

Standart hatalar parantez içinde belirtilmiştir. t-testi referans grupla (2003) istatistiki olarak anlamlı farklılığı belirtir: * p<0,10, **p<0,05 ve ***p<0,01

Elde edilen sonuçlarda diğer bir dikkat çekici nokta hane reisinin eğitim seviyesi artarken eğitim harcamalarının hane gelirine yükünün artmasıdır. Sonuçlarımız gerek 2003 ve gerekse de 2009 yılında mali yük risklerinin hane reisinin eğitim düzeyine göre değiştiğini ortaya koymaktadır. 2003 yılında eğitim harcamalarının HH gelirinin %5'inden yüksek olma riski hane reisi ilköğretim, ortaokul, lise ve üniversite mezunu olan hanelerde sırasıyla %6,76, %10,50, %12,50 ve %22,18 olarak

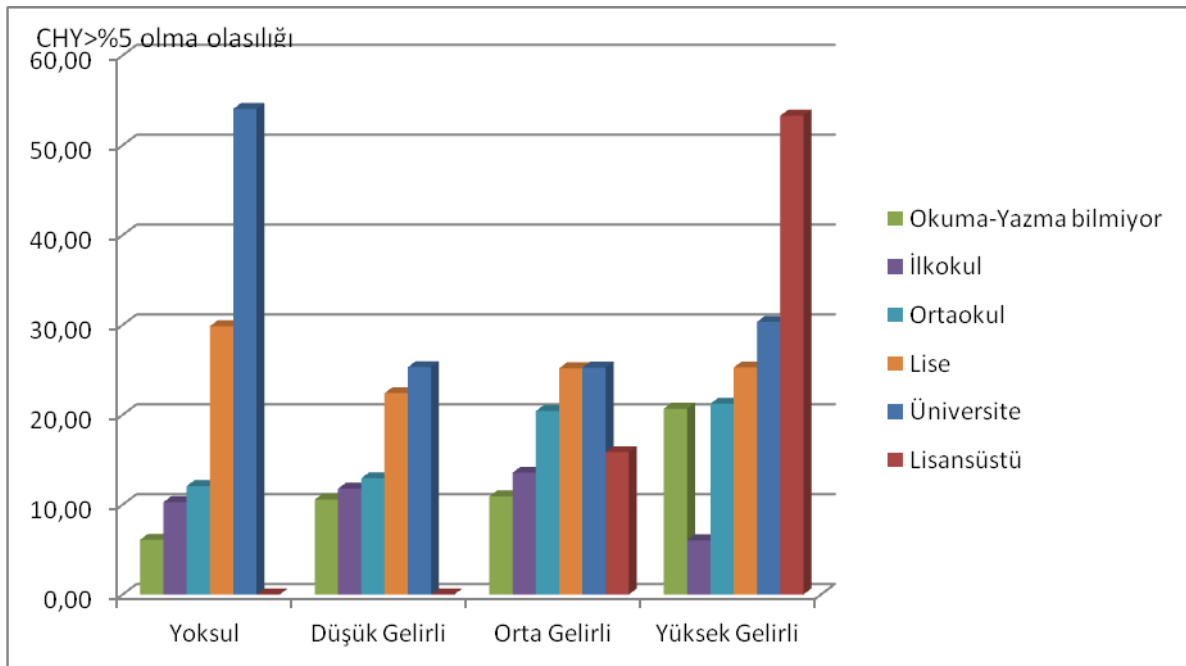
⁸ CEH yükünün %10 ve %20 seviyelerini aşması durumları için de bu kısımda incelenen sonuçları teyit eden tablolar elde edilmiştir.

gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise eğitim harcamalarının HH gelirinin %5'inden yüksek olma olasılığı hane reisi ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite mezunu olan hanelerde sırasıyla %11,53, %15,91, %24,58 ve %28,13 olarak gerçekleşmiştir. Reisi yüksek lisans veya doktora eğitimi almış hanelerin 2009 yılında %42,72'sinin CEH'i hane gelirlerinin %5'inden fazladır.⁹

3.4. Hane Reisinin Eğitim Durumuna Karşın Hane Halkının Gelir Düzeyine Göre CEH Yüğü

Analiz sonuçları incelendiğinde yüksek düzeyde eğitime sahip hane reisinin bulunduğu HH'nin eğitim harcamalarından dolayı daha yüksek finansal yüke maruz kalma riskleri olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, hanenin geliri azalırken hanenin eğitime yüksek pay ayırma olasılığının düştüğü saptanmıştır. Ulaşılan bu bulgular hane reisinin eğitim düzeyinin HH'nin gelir düzeyine göre dağılımını inceleme gereksinimi doğurmuştur. Grafik 2'de, hane reisinin eğitim seviyesinin, hanede eğitim harcamaları için gelirden ayrılan paya etkisini daha iyi anlayabilmek için aynı gelir grubundaki HH'de reisin eğitim durumu değişirken hanenin eğitim harcamalarının mali yükünün nasıl değiştiği incelenmiştir.

Grafik 2. Hane Reisinin Eğitim Durumuna ve Hane Halkı Gelir Düzeyine Göre CEH Yüğü'nün %5'ten Fazla Olması Riski

Sonuçlara göre, HH'nin gelir düzeyi ne olursa olsun hane reisinin eğitim düzeyi artarken eğitim harcamalarına ayrılan payın HH gelirine mali yük olma olasılığı artmaktadır. HH'nin gelirinin

⁹ Hane reisinin yüksek lisans veya doktora eğitimine sahip olması durumunda bu hanelerin eğitim harcamalarının gelirlerinin %10'undan fazla mali yük olma ihtimali yaklaşık %29'dur ve gelirlerinin %20'sinden fazla mali yük olma ihtimali yaklaşık %8'dir. (Kaynak: HBA (2009) kullanılarak hesaplanmıştır)

%5'inden fazlasını eğitim harcamalarında kullanma ihtimali yoksul hanelerde eğer hane reisinin eğitim seviyesi ilkokul ise %10,27 ve lise ise %29,87'dir. Aynı ihtimal düşük gelirli hanelerde eğer hane reisinin eğitim seviyesi ilkokul ise %11,77 ve lise ise %22,41'dir. Orta gelirli hanelerde HH'nin gelirinin %5'inden fazlasının eğitime harcanma ihtimali eğer hane reisinin eğitim seviyesi ilkokul ise %13,55 ve lise ise %25,17'dir. Son olarak yüksek gelirli hanelerde hanenin gelirinin %5'inden fazlasının eğitime tahsis edilmesi olasılığı eğer hane reisinin eğitim seviyesi ilkokul ise %6,04 ve lise ise %25,27'dir. İlk okul mezunu olan hane reisleri ile karşılaştırıldığında aradaki farkların istatistiki olarak anlamlı olduğu yazarlar tarafından t-testleri yapılarak tespit edilmiştir.

Yoksul haneler incelendiğinde, hane reisinin üniversite mezunu olması durumunda CEH'in hane gelirlerinin %5'inden büyük olması ihtimalinin %54,04 olduğu görülmektedir. Yüksek gelirli ailelerde ise harcamaların gelirin %5'inden fazla mali yüke neden olması riski reisin üniversite mezunu olması durumunda %30,34 ve yüksek lisans veya doktora mezunu olması durumunda %53,28'dir.

Sonuçlarımıza göre lise eğitimi önemli bir kırılma noktasıdır. Hane reisinin eğitim düzeyi artarken HH harcamalarından eğitime ayrılan payda özellikle lise eğitiminden sonra artışlar görülmektedir.

Analizlerden, HH'nin gelir seviyesi ne olursa olsun iyi eğitilmiş hane reislerinin olduğu ailelerde eğitim için gelirin daha yüksek bir oranının harcılandığı ve dolayısıyla eğitime daha fazla önem verildiği sonucu çıkmaktadır.¹⁰

3.5.Kır-Kent Ayırımı ve Yaşanılan Coğrafi Bölgeye Göre CEH Yüğü

Tablo 3'te kır-kent yerleşiminin CEHY'nin dağılımı üzerindeki etkisi gösterilmiştir. Bu karşılaştırmanın reel olarak yapılması şüphesiz çok daha fazla önem arz etmektedir. 2003 ve 2009 yılları için kırdaki ve kentte yerleşik HH itibariyle reel gelir ve harcama değerleri Tablo 3'te verilmiştir. 2009 yılında reel olarak kırsal ve kentsel alanda yaşayan HH'nin eğitim için gerçekleştirdikleri harcamalar karşılaştırıldığında kırdaki yerleşik hanelerin 168 TL, kentte yaşayan hanelerin ise 517 TL reel harcama yaptığı ortaya çıkmaktadır¹¹. 2003 ve 2009 yılları reel eğitim harcamaları bazında karşılaştırıldığında ise gerek kırsal gerekse de kentsel alanda 2003 yılında gerçekleştirilen harcamaların 2009 yılında yaklaşık olarak 1 kat arttığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3'teki analiz sonuçlarına göre gerek 2003 ve gerekse de 2009 yıllarında kentte yerleşik aileler kırdaki yerleşik ailelere göre daha yüksek bir mali yüke sahiptir. Burada kırdaki yerleşik ailelerin eğitim hizmetlerine ulaşımındaki engeller de göz önünde bulundurulmalıdır. Kırdakilerin düşük

¹⁰ Grafik 1, 2009 yılı için hane reisinin eğitim düzeyine karşın hane halkının gelir düzeyinin dağılımını göstermektedir. 2003 yılı için de benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

¹¹ Kullanılabilir gelir ve harcama değerleri (2003=100) bazı yıllı TÜFE kullanılarak reel hale getirilmiştir. 2009 yılında ilgili endeks 164,32 değerini almaktadır. TÜFE rakamları TÜİK'in "1923-2010 İstatistik Göstergeler" isimli yayımından elde edilmiştir.

CEHY'ye sahip olmalarının en temel sebeplerinden biri, eğitim hizmetlerinin bu bölgelere yeteri kadar ulaşmamasıdır.

Tablo 3. CEH Yükünün Kır-Kent Ayrımına Göre Dağılımı

	N	HHG (Reel)	HHCEH (Reel)	CEHY %5↑	CEHY %10↑	CEHY %20↑
2003 Kır	3.097.524	9.120 (187)	140 (22)	5,55 (0,46)	2,95 (0,34)	1,77 (0,28)
Kent	6.013.934	12.857 (210)	411 (44)	11,81 (0,38)	6,41 (0,29)	2,37 (0,18)
2009 Kır	2.519.658	10.113*** (258)	168 (13)	10,24 (9,24)	4,38 (6,09)	1,39* (0,36)
Kent	7.420.651	16.175*** (255)	517** (26)	17,24*** (0,68)	7,08 (4,72)	1,91 (2,53)

Standart hatalar parantez içinde belirtilmiştir. t-testi referans grupla (2003) istatistiki olarak anlamlı farklılığı belirtir: * p<0,10, **p<0,05 ve ***p<0,01

Çalışmamızda ayrıca İstatistiki Bölge Birimi Düzey 1'e göre HH'nin yaşadığı bölgeler incelenmiştir. 2009 HBA verisinde HH'nin yaşadığı il bilgisi verilmemiştir. Dolayısıyla, HH'nin yaşadığı coğrafi bölgeye göre CEHY sadece 2003 yılı için incelenmiştir. Tablo 4'te 2003 yılı için bölgeler itibarıyla CEHY dağılımı sunulmuştur. Analizimize göre TRA (Kuzeydoğu Anadolu), TRB (Ortadoğu Anadolu), TRC (Güneydoğu Anadolu) ve TR7 (Orta Anadolu)¹² bölgelerinde yaşayan HH'nin eğitim harcamalarının yüksek bir mali yük olma ihtimali referans grup olan TR1'e (İstanbul) göre daha düşüktür. Bu bölgelerimiz, özellikle TRA, TRB ve TRC, ekonomik olarak daha geri kalmıştır ve Yeşil Kartlı vatandaşların yoğun olduğu bölgelerdir. Dolayısıyla bu bölgelerde eğitim harcamalarının hane geliri üzerindeki mali yükünün daha düşük olması eğitim hizmetlerine erişimdeki kısıtlardan kaynaklanmaktadır.

Tablo 4. Yaşanılan Bölgeye Göre CEH Yüğü, 2003

İstatistiki Bölge Birimi Düzey 1 Bölge Kodları	N	CEHY %5↑	CEHY %10↑	CEHY %20↑
TR1	1.520.515	11,45 (0,91)	6,25 (0,69)	2,30 (0,43)
TR2	396.182	11,43 (1,24)	5,55 (0,87)	2,42** (0,63)
TR3	1.216.957	10,51 (0,80)	5,43 (0,61)	2,05** (0,43)
TR4	798.104	9,57 (1,01)	4,67 (0,68)	1,60** (0,48)
TR5	951.178	13,54 (0,95)	6,90 (0,71)	2,56** (0,46)
TR6	1.222.834	10,94	6,20	2,81**

¹² İstatistiki Bölge Birimi Düzey 1'e göre TR7 (Orta Anadolu) düzeyinde Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas ve Yozgat illeri bulunmaktadır. Ankara, Konya, Karaman illeri ise TR5 (Batı Anadolu) bölgesini oluşturmaktadır.

İstatistiki Bölge Birimi Düzey 1 Bölge Kodları	N	CEHY %5↑	CEHY %10↑	CEHY %20↑
		(0,82)	(0,63)	(0,44)
TR7	542.682	7,27***	3,56***	1,60**
		(1,02)	(0,69)	(0,52)
TR8	563.349	10,07	7,08	3,16**
		(1,19)	(1,00)	(0,67)
TR9	396653	9,78	5,50	3,10**
		(1,47)	(1,01)	(0,83)
TRA	294.351	3,88***	3,25**	1,60**
		(1,14)	(1,09)	(0,84)
TRB	460.130	6,65***	3,31***	1,39**
		(1,08)	(0,80)	(0,65)
TRC	748.523	2,52***	1,25***	0,83***
		(0,49)	(0,32)	(0,28)

Standart hatalar parantez içinde belirtilmiştir. t-testi referans grupla (TR1) istatistiki olarak anlamlı farklılığı belirtir: **p<0,05 ***p<0,01

3.6.Öğretim Düzeyine Göre CEH Yükünün Dağılımı

Çalışmada ayrıca CEHY'nin öğretim düzeylerine göre (ilköğretim, ortaöğretim, vs.) dağılımı da incelenmiştir. Sadece sıfırdan büyük eğitim harcaması yapan HH değerlendirilmiş ve eğitim harcamalarının öğretim düzeyine göre dağılımı tespit edilmiştir. Tablo 5'e göre, 2003 yılında CEH'de en büyük paya ilköğretim harcamaları (%29,43) ve üniversite öncesi eğitim için yapılan harcamalar (%27,28) sahiptir. 2009 yılında ise üniversite harcamalarının payında 2003 yılına göre ciddi bir artış meydana gelmiştir. 2003 yılında %9,21 olan değer 2009 yılında %24,13'e yükselmiştir.

Tablo 5. CEH Yükünün Öğretim Düzeyine Göre Dağılımı

		İlköğretim	Ortaöğretim	Üniversite öncesi öğretim	Üniversite	Seviyesi belirlenemeyen öğretim	N
2003	Ortalama pay (%)	29,43	20,38	27,28	9,21	13,70	1.795.076
	Standart hata	1,00	0,86	0,96	0,64	0,77	
2009	Ortalama pay (%)	27,52	17,49***	16,06***	24,13***	14,79	5.372.463
	Standart hata	0,92	0,72	0,72	0,90	0,72	

t-testi referans grupla (2003) istatistiki olarak anlamlı farklılığı belirtir: * p<0,10, **p<0,05 ve ***p<0,01

3.7.Hane Tiplerine Göre CEH Yükü

Çalışmamızda CEHY, HH tipine göre de analiz edilmiştir. HBA 2003 ve 2009 anketlerinde HH tipi ayırımı farklıdır. 2003'de on beş, 2009'da ise sadece yedi tane HH tipi tanımlanmıştır. Tablo 6'da CEHY'nin 2003 yılı HH tipine göre dağılımı sunulmuştur. Analiz bulgularına göre, 2003 yılında ailede en az bir çocuk 18 yaşından büyük ise CEHY ciddi şekilde artmaktadır. Gözlemlenen bu sonuç iki şekilde yorumlanabilir. İlk olarak 18 yaşından büyük olup lise eğitimi sona eren bir öğrenci eğer

üniversite sınavını kazanmamış ise sınava hazırlanmak için özel dersanelere yönlenecektir ve özel dersane ücretleri hanenin geliri üzerinde mali bir yük oluşturacaktır. İkinci olarak eğer öğrenci özellikle de farklı bir şehirdeki üniversitede okumaya hak kazanmış ise öğrenci için ayrılacak belirgin eğitim ödeneklerine ilave olarak ayrıca kira ödeme yükü yine hanenin gelirinde önemli yer tutacaktır.

Tablo 6. 2003 Yılı CEH Yükünün Hane Halkı Tipine Göre Dağılımı

Hane Halkı Tipi	N	CEHY %5↑	CEHY %10↑	CEHY %20↑
1	814.080	11,45 (1,08)	5,48 (0,77)	2,13 (0,57)
2	249.569	21,28*** (2,26)	13,68*** (1,91)	7,12*** (1,50)
3	2.082.276	8,46 (0,60)	3,76*** (0,40)	1,26*** (0,25)
4	730.651	19,48*** (1,35)	10,93*** (1,06)	4,43*** (0,71)
5	1.768.644	5,90*** (0,57)	2,58*** (0,39)	1,08*** (0,27)
6	1.070.732	11,11 (0,93)	6,76** (0,74)	2,82 (0,54)
7	50.798	18,58 (5,13)	15,68** (4,82)	11,83** (4,33)
8	83.862	13,06 (3,97)	8,63 (3,28)	2,56 (2,51)
9	986.210	4,44*** (0,61)	2,18*** (0,43)	0,87*** (0,27)
10	743.851	7,66** (0,94)	4,70 (0,73)	1,63 (0,44)
11	42.182	10,65 (4,12)	5,10 (2,90)	3,59 (2,51)
12	235.355	8,53 (1,67)	6,22 (1,44)	2,20 (0,82)
13	200.713	22,11*** (2,66)	15,73*** (2,30)	8,52*** (1,73)
14	27.651	8,83 (3,72)	1,22*** (1,22)	1,22 (1,22)
15	24.883	6,13 (4,23)	6,13 (4,23)	4,02 (3,93)
Tüm Örneklem	9.111.458	9,68 (0,29)	5,23 (0,22)	2,16 (0,15)

Hane halkı tiplerinde 1; tek çocuklu çekirdek aile (çocukların hepsi 18 yaşından küçük), 2; tek çocuklu çekirdek aile (en az bir çocuk 18 yaşından büyük), 3; iki çocuklu çekirdek aile (çocukların hepsi 18 yaşından küçük), 4; iki çocuklu çekirdek aile (en az bir çocuk 18 yaşından büyük), 5; üç ve daha fazla çocuklu çekirdek aile (çocukların hepsi 18 yaşından küçük), 6; üç ve daha fazla çocuklu çekirdek aile (en az bir çocuk 18 yaşından büyük), 7; çekirdek aile (çocuksuz), 8; ataerkil veya geniş aile (çocuksuz), 9; ataerkil veya geniş aile (çocukların hepsi 18 yaşından küçük), 10; ataerkil veya geniş aile (en az bir çocuk 18 yaşından büyük), 11; tek yetişkinli aile (çocuksuz), 12; tek yetişkinli aile (çocukların hepsi 18 yaşından küçük), 13; tek yetişkinli aile (en az bir çocuk 18 yaşından büyük), 14; bir arada yaşayan öğrenci, işçi vb. kişiler, 15; bir arada yaşayan akrabaları ifade etmektedir. 2003 değerleri YTL'ye dönüştürülmüştür. Standart hatalar parantez içinde belirtilmiştir. t-testi referans grupla (tüm örneklem) istatistiki olarak anlamlı farklılığı belirtir: **p<0,05 ***p<0,01

Tablo 7’de CEHY’nin HH tiplerine göre dağılımı 2003-2009 yıllarına ilişkin karşılaştırma şeklinde verilmiştir¹³. 2003 yılıyla karşılaştırıldığında 2009 yılı itibariyle her bir hane tipi için CEHY’nin arttığı gözlenmektedir. Her iki dönem için özellikle tek çocuklu ve hatta çocuksuz ailelerin CEH’inin çocuklu ailelere göre daha fazla olmasının nedeni çocuklu ailelerin okula giden çocuklarının kamunun sağladığı eğitim yardımlarından yararlanması ve aileler tarafından çocuk için CEH’in miktarının azalması ile açıklanabilir.

Tablo 7. CEH Yükünün Hane Halkı Tipine Göre Dağılımı: 2003-2009 Karşılaştırması

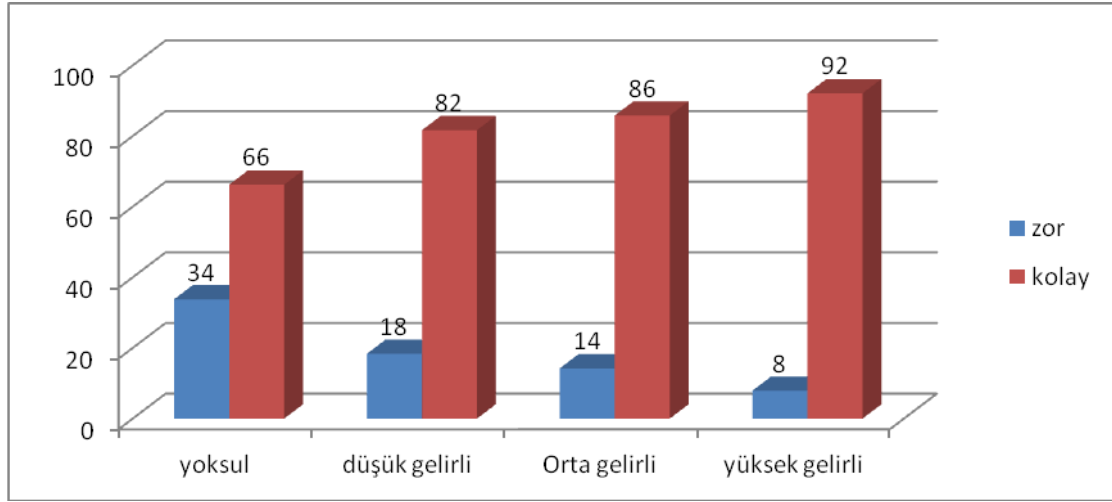
Hane Halkı Tipi	2003			2009				
	N	CEHY %5↑	CEHY %10↑	CEHY %20↑	N	CEHY %5↑	CEHY %10↑	CEHY %20↑
1	1.063.650	13,76 (0,98)	7,41 (0,74)	3,30 (0,56)	1.446.127	18,49*** (1,63)	8,29 (1,21)	2,29 (0,62)
2	2.812.927	11,32 (0,56)	5,63 (0,41)	2,09 (0,25)	3.079.179	17,70*** (1,08)	7,09* (0,72)	1,67 (0,36)
3	2.839.376	7,86 (0,49)	4,16 (0,37)	1,74 (0,26)	2.395.823	13,45*** (1,04)	4,68 (0,63)	1,26 (0,35)
4	50.798	18,58 (5,13)	15,68 (4,82)	11,83 (4,32)	189.796	24,13 (4,97)	13,85 (4,32)	6,15 (3,22)
5	1.813.923	6,16 (0,54)	3,51 (0,41)	1,26 (0,26)	2.070.034	10,01*** (1,04)	3,67 (0,62)	1,29 (0,38)
6	478.250	14,42 (1,45)	10,11 (1,23)	4,97 (0,86)	548.890	15,93 (2,04)	7,50 (1,45)	2,59 (0,91)
7	52.534	7,55 (2,79)	3,55 (2,12)	2,55 (1,98)	210.461	29,73*** (5,16)	20,12*** (4,67)	4,63 (2,31)

Hane halkı tiplerinde 1; tek çocuklu çekirdek aile, 2; iki çocuklu çekirdek aile, 3; üç ve daha fazla çocuklu çekirdek aile, 4; çocuksuz çift, 5; ataerkil veya geniş aile, 6; tek yetişkinli aile ve 7; bir arada yaşayan kişileri ifade etmektedir. 2003 değerleri YTL’ye dönüştürülmüştür. Standart hatalar parantez içinde belirtilmiştir. t-testi referans grupla (2003) istatistiki olarak anlamlı farklılığı belirtir: * p<0,10, **p<0,05 ve ***p<0,01

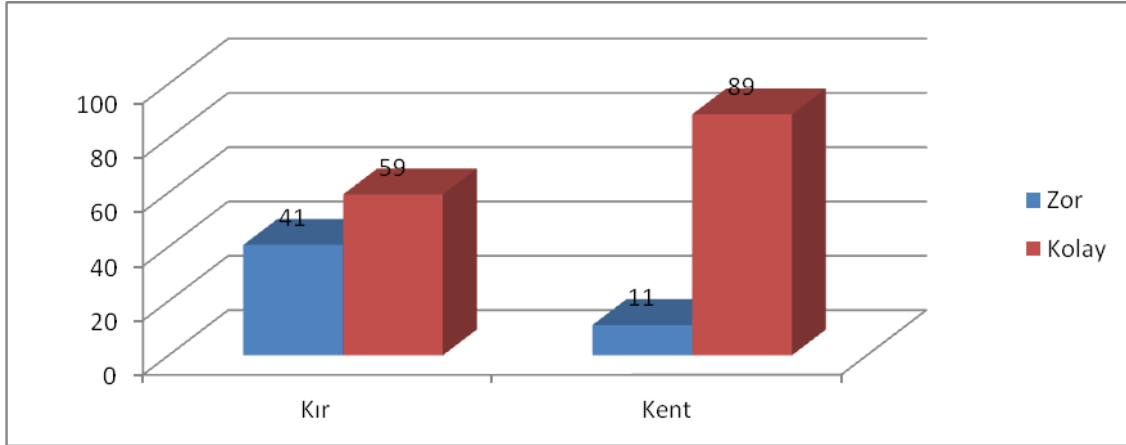
3.8.Eğitim Hizmetlerine Erişime Göre CEH Yükü

Eğitim hizmetlerine erişimin zor mu yoksa kolay mı olduğu HH’ye 2009 HBA’da sorulmuştur. Bu soru 2003 yılı anketinde bulunmamaktadır. Grafik 3’te hanenin gelir düzeyine göre ve Grafik 4’te hanenin kır veya kentsel bölgede yerleşik olmasına göre eğitim hizmetlerine erişim incelenmiştir.

¹³ 2003 yılı HH Bütçe Anketinde tanımlanan HH tipleri 2009 yılı HH Bütçe Anketinde tanımlanan HH tiplerine uyumlaştırılmıştır.

Grafik 3. Hane Halkının Gelir Düzeyine Göre Eğitim Hizmetlerine Erişim

Yoksul ailelerin %34'ü, düşük gelirli ailelerin %18'i erişimi zor bulurken orta gelirli ailelerin %14'ü ve yüksek gelirli ailelerin sadece %8'i erişimi zor bulmaktadır. Kırsal bölgede ailelerin %41'i ve kentteki ailelerin %11'i için erişim zordur. Analizlere göre, düşük gelirli ve/veya kırdaki yaşayan HH eğitim hizmetlerine ulaşmakta diğer gruplara göre daha dezavantajlı olmaktadır.

Grafik 4. Hane Halkının Yerleşim Yerine Göre Eğitim Hizmetlerine Erişim

4.SONUÇ

Türkiye'de HH'nin eğitim için üstlendikleri mali yükü kapsamlı olarak analiz eden bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, 2003 yılı ile karşılaştırıldığında 2009 yılında haneler gelirlerinin daha büyük bir oranını eğitim harcamalarına ayırmaktadır. 2003'te HH'nin %9,7'sinin eğitim harcamaları gelirlerinin %5'inden fazla iken 2009'da HH'nin %15,5'inin eğitim harcamaları gelirlerinin %5'inden fazla gerçekleşmiştir. CEH'in dağılımı incelediğinde üniversite harcamalarının payının 2003'te ortalama %9,21 iken 2009'da %24,13'e çıktığı belirlenmiştir. Hane reisinin eğitim düzeyinin yükselmesi, HH'nin gelir seviyesinin artması, kente yerleşik olma, sosyo-ekonomik olarak

gelişmiş bölgelerde yaşama ve hanede en az bir çocuğun 18 yaşından büyük olması durumlarının eğitim harcamalarının ağır mali yük riskini artırdığı görülmüştür.

Ayrıca sonuçlarımızda eğitim hizmetlerine erişim konusunda kırsal alanda yerleşikler ile yoksulların dezavantajlı olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlarımızı değerlendirdiğimizde erişimde dezavantajlı olan vatandaşlarımızın cepten yaptıkları eğitim harcamalarının da diğer gruplara göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde dikkat çeken hususlardan biri de gelir seviyesi ne olursa olsun hanelerin eğitim için üstlendikleri mali yükün iyi eğitilmiş hane reislerinin bulunduğu ailelerde önemli düzeyde olmasıdır. Bu sonuç yüksek eğitim düzeyine sahip hanelerin eğitime daha fazla önem verdiğini ve gelirinin daha büyük bir oranını eğitim için harcadığını göstermektedir. TÜİK yaşam memnuniyet anketlerinde görülmektedir ki, kişilerin eğitim düzeyleri artarken eğitim hizmetlerinden duydukları memnuniyet düşmektedir. 2010 yılında üniversite mezunlarının yaklaşık %40'ı, lise mezunlarının yaklaşık %27'si eğitim hizmetlerinden memnun değilken ilköğretim mezunlarının sadece yaklaşık %13'ü eğitim hizmetlerinden memnun değildir (TÜİK, 2012).

Son olarak, eğitim hizmetlerine erişim konusunda yerleşim yeri ve gelir düzeyi bakımından ortaya çıkan önemli farklılığın eğitimde eşitlik ilkesine aykırı olduğunu ifade edebiliriz. Adil bir eğitim sisteminin sağlanması ve eğitimin kalitesinin artırılması için doğu bölgeleri itibarıyla yeni ve etkili teşviklerin uygulanmaya konulması son derece önem arz etmektedir.

Çalışmamızın bulgularının politika yapıcılarına etkin, eşit ve hakkaniyetli bir eğitim finansmanı sistemi oluşturulmasında faydalı olacağına inanmaktayız.

Bu çalışmada temel istatistiksel analizler kapsamında Türkiye'de hanelerin eğitim için üstlendikleri mali yük kapsamlı olarak incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular hanelerin cepten eğitim harcamaları üzerinde etkili olan değişkenlerin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Temel istatistiksel analizlere ilave ileri ekonometrik teknikler kullanılarak cepten eğitim harcamalarının mali yükünü etkileyen değişkenlerin belirlenmesine yönelik analizler kapsamında bu orijinal konu detaylı bir biçimde incelenmeye devam edilecektir. Bu çalışmada elde edilen bulgular ileride yapılacak çalışmalara altlık oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Bakış, O., Levent, H., İnsel, A. ve Polat, S. (2009) “Türkiye’de Eğitime Erişimin Belirleyicileri”, Türkiye’de Eğitimde Eşitliğin Geliştirilmesi İçin Verilere Dayalı Savunu Projesi Araştırma Raporu, <http://www.erg.sabanciuniv.edu>, (01.06.2012).
- Banthin, J. S. ve Bernard, D. M. (2006) “Changes in Financial Burdens for Health Care”, *The Journal of the American Medical Association*, 296(22): 2712-2719.
- Banthin, J. S., Cunningham, P. ve Bernard, D. M. (2008) “Financial Burden of Health Care, 2001-2004”, *Health Affairs*, 27:188-195.
- Berki, S. E. (1986) “A Look at Catastrophic Medical Expenses and the Poor”, *Health Affairs*, 5(4): 138-145.
- Dünya Bankası (2005b) “Türkiye-Eğitim Sektörü Çalışması: Okul Öncesi Eğitimden Orta Öğretime Etkili, Adil ve Verimli Bir Eğitim Sisteminin Sürdürülebilir Yolları”, Dünya Bankası Raporu, 32450.
- Ekinci, C. E. (2009) “Türkiye’de Yüksek Öğretimde Öğrenci Harcama ve Maliyetleri”, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 34(154):119-133.
- Gurun, A. ve Millimet, D. L. (2008) “Does Private Tutoring Payoff?”, *IZA Discussion Paper*, 3637:1-24.
- Kavak, Y. (2010) “2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Eğitim Sistemine Bakış”, *Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Raporu*, 11.
- Kibritçiöğlü, A. (1998) “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4):207- 230.
- Kurt, A. İ. ve Aksoy, H. H. (2009) “The Cost of Education: A Study on the Cost of Education in the Faculty of Educational Sciences at Ankara University”, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 42(2):1-26.
- Maastricht Bildirgesi (2004) “Mesleki Eğitim ve Öğretimde Geliştirilen Avrupa İşbirliğinin Gelecekteki Öncelikleri Konusunda Maastricht Bildirgesi”, <http://www.megep.meb.gov.tr/megep/genel/ab/MaastrichtBildirgesi.pdf> (01.06.2012).
- Mankiw, G., Romer, D. ve Weil, D. (1992) “A Contribution to the Empirics of Economic Growth”, *Quarterly Journal of Economics*, 152: 407-437.
- Mete, C. (2005) “Education Finance and Equity in Turkey”, *The World Bank Report: Turkey Education Sector Study içinde*, Washington: World Bank, 99-106.

- Romer, P. M. (1986) “Increasing Returns and Long-Run Growth”, *Journal of Political Economy*, 94(5):1003-1037.
- Tansel, A. ve Bircan, F. (2005) “Effect of Private Tutoring on University Entrance Examination Performance in Turkey”, *ERC Working Papers in Economics*, 04: 1-23.
- Tansel, A. ve Bircan, F. (2006) “Demand for Education in Turkey: A Tobit Analysis of Private Tutoring Expenditures”, *Economics of Education Review*, 25: 303-313.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2002) “Eğitim Harcamaları Araştırması”, Ankara: TÜİK Baskısı.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2003) Hane Halkı Bütçe Anketi Mikro Veri Seti CD’si, Ankara: TÜİK
- Türkiye İstatistik Kurumu (2009) Hane Halkı Bütçe Anketi Mikro Veri Seti CD’si, Ankara: TÜİK.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012) “Yaşam Memnuniyet Anketleri”, <http://www.tuik.gov.tr/VeriTabanlari.do#>, (01.06.2012).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012) “1923-2010 İstatistik Göstergeler”, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=0&KITAP_ID=158, (20.06.2012).
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2009) “EFA Global Monitoring Report 2009”, UK: Oxford University Press.
- World Bank (2005a) “How Much Does Turkey Spend on Education? Development of National Education Accounts to Measure and Evaluate Education Expenditures”, *World Bank Report*, 41058.
- Wyszewianski L. (1986) “Financially Catastrophic and High-Cost Cases: Definitions, Distinctions, and Their Implications for Policy Formulation”, *Inquiry*, 23(4): 382-94.
- Xu K., Evans, D. B., Kawabata, K., Zeram dini, R., Klavus, J. ve Murray, C. J. (2003) “Household Catastrophic Health Expenditure: A Multi-Country Analysis”, *The Lancet*, 362:111-117.